



Repertoriul jurisprudenței

CONCLUZIILE AVOCATULUI GENERAL
YVES BOT
 prezentate la 4 aprilie 2017¹

Cauza C-612/15

**Procedură penală
împotriva
Nikolay Kolev,
Milko Hristov,
Stefan Kostadinov**

[cerere de decizie preliminară formulată de Spetsializiran nakazatelen sad (Tribunalul Penal Specializat, Bulgaria)]

„Trimitere preliminară – Procedură penală – Directiva 2012/13/UE – Dreptul de a fi informat cu privire la acuzare – Dreptul de a avea acces la dosar – Directiva 2013/48/UE – Dreptul de acces la un avocat – Fraudă care aduce atingere intereselor financiare ale Uniunii Europene – Fapte penale – Sancțiuni efective și disuasive – Termen prestabilit – Încetarea procesului penal fără examinarea pe fond a acuzațiilor – Dreptul la un proces echitabil – Dreptul la apărare – Termen rezonabil”

1. Prezenta cauză oferă Curții ocazia de a se pronunța cu privire la noțiuni fundamentale ale dreptului penal. Astfel, Spetsializiran nakazatelen sad (Tribunalul Penal Specializat, Bulgaria) îi solicită să declare dacă dreptul Uniunii trebuie interpretat în sensul că se opune unei reglementări naționale care impune instanței, sesizată în acest sens de persoana vizată, să dispună încetarea procesului penal început împotriva acesteia din urmă atunci când a trecut un termen de peste doi ani de la începutul fazei preliminare, indiferent de gravitatea cauzei și fără a fi posibilă înlăturarea obstrucționării deliberate din partea persoanelor urmărite. Curtea este chemată să examineze care ar fi, în aceste împrejurări, consecințele unei eventuale incompatibilități a acestei reglementări naționale cu dreptul Uniunii.

2. Pe de altă parte, instanța de trimitere adresează Curții mai multe întrebări referitoare la momentul în care persoana urmărită trebuie să fie informată cu privire la acuzare și cu privire la momentul în care aceasta sau avocatul acesteia trebuie să aibă acces la înscrisurile din dosar. În sfârșit, se solicită Curții să examineze dacă este contrară dreptului Uniunii o dispoziție națională care prevede că avocatul care apără inculpați cu interese contrare în cadrul aceleiași cauze trebuie să fie exclus și înlocuit cu un avocat numit din oficiu.

¹ Limba originală: franceza.

I – Cadrul juridic

A – Dreptul Uniunii

1. Dreptul primar

3. Articolul 325 TFUE prevede:

„(1) Uniunea [Europeană] și statele membre combat frauda și orice altă activitate ilegală care aduce atingere intereselor financiare ale Uniunii prin măsuri luate în conformitate cu prezentul articol, măsuri care descurajează fraudele și oferă o protecție efectivă în statele membre, precum și în instituțiile, organele, oficiile și agențiile Uniunii.

(2) Pentru a combate fraudă care aduce atingere intereselor financiare ale Uniunii, statele membre adoptă aceleași măsuri pe care le adoptă pentru a combate fraudă care aduce atingere propriilor lor interese financiare.

[...]

(4) Parlamentul European și Consiliul, hotărând în conformitate cu procedura legislativă ordinară, adoptă, după consultarea Curții de Conturi, măsurile necesare în domeniul prevenirii fraudei care aduce atingere intereselor financiare ale Uniunii și al combaterii acestei fraude, pentru a oferi o protecție efectivă și echivalentă în statele membre, precum și în instituțiile, organele, oficiile și agențiile Uniunii.

[...]”

2. Dreptul derivat

a) Regulamentul (CE) nr. 450/2008

4. Potrivit articolului 21 alineatul (1) din Regulamentul (CE) nr. 450/2008 al Parlamentului European și al Consiliului din 23 aprilie 2008 de stabilire a Codului vamal comunitar (Codul vamal modernizat)², „[f]iecare stat membru prevede sancțiuni în caz de încălcare a legislației vamale comunitare. Aceste sancțiuni sunt efective, proporționate și cu efect de descurajare”.

b) Convenția PIF și Primul protocol la Convenția PIF

5. Preambulul Convenției elaborate în temeiul articolului K.3 din Tratatul privind Uniunea Europeană privind protejarea intereselor financiare ale Comunităților Europene, semnată la Luxemburg la 26 iulie 1995³, precizează că Înaltele Părți contractante la această convenție, state membre ale Uniunii Europene, sunt convinse „că protejarea intereselor financiare ale Comunităților Europene impune urmărirea penală a oricărui comportament fraudulos care aduce atingere intereselor în cauză”⁴ și „de nevoia de a califica aceste comportamente drept infracțiuni penale pasibile de sancțiuni penale efective, proporționale și disuasive, fără a aduce atingere aplicării altor sancțiuni în anumite cazuri adecvate, cât și de a prevedea, cel puțin pentru cazurile grave, pedepse privative de libertate”⁵.

2 JO 2008, L 145, p. 1.

3 JO 1995, C 316, p. 49, Ediție specială, 19/vol. 12, p. 51, denumită în continuare „Convenția PIF”.

4 Al cincilea paragraf al acestui preambul.

5 Al șaselea paragraf al preambulului menționat.

6. Articolul 1 alineatul (1) litera (b) prima liniuță și alineatul (2) din Convenția PIF are următorul cuprins:

„În sensul prezentei convenții, constituie fraudă care aduce atingere intereselor financiare ale Comunităților Europene:

[...]

(b) în materie de venituri, orice acțiune sau omisiune intenționată cu privire la:

- folosirea sau prezentarea unor declarații sau documente false, inexacte sau incomplete, care au ca efect diminuarea ilegală a resurselor bugetului general al Comunităților Europene sau ale bugetelor gestionate de Comunitățile Europene sau în numele acestora;

[...]

(2) [F]iecare stat membru ia măsurile necesare și adecvate pentru a transpune în dreptul penal intern dispozițiile alineatului (1) astfel încât comportamentele menționate să fie sancționate ca fapte penale.”

7. Potrivit articolului 2 alineatul (1) din această convenție:

„Fiecare stat membru ia măsurile necesare pentru a se asigura că comportamentele menționate la articolul 1, precum și complicitatea, instigarea sau tentativa la comportamentele menționate la articolul 1 alineatul (1) se pedepsesc cu sancțiuni penale efective, proporționale și disuasive, inclusiv, cel puțin în cazurile de fraudă gravă, cu pedepse privative de libertate care pot duce la extrădare, înțelegându-se că trebuie considerată fraudă gravă oricare fraudă care implică o sumă minimă care urmează să fie stabilită de fiecare stat membru. Această sumă minimă nu poate fi stabilită la o sumă mai mare de 50 000 [de euro].”

8. Articolul 2 din Protocolul elaborat în temeiul articolului K.3 din Tratatul privind Uniunea Europeană, la Convenția privind protejarea intereselor financiare ale Comunităților Europene⁶, intitulat „Corupția pasivă”, are următorul cuprins:

„(1) În sensul prezentului protocol, constituie corupție pasivă fapta săvârșită cu intenție, de către un funcționar, fie direct, fie prin intermediul unui terț, care constă în a pretinde sau a primi avantaje, de orice natură, pentru sine sau pentru un terț, sau de a accepta promisiunea unor avantaje, în scopul îndeplinirii sau neîndeplinirii, în mod contrar îndatoririlor sale oficiale, a unui act în conformitate cu funcția sa sau a unui act în legătură cu exercitarea funcției sale care aduce atingere sau este susceptibil să aducă atingere intereselor financiare ale Comunităților Europene.

(2) Fiecare stat membru ia măsurile necesare pentru a se asigura că comportamentele menționate la alineatul (1) sunt incriminate ca fapte penale.”

9. Articolul 3 din Primul protocol la Convenția PIF, intitulat „Corupția activă”, prevede:

(1) În sensul prezentului protocol, constituie corupție activă fapta săvârșită cu intenție, de către orice persoană, care constă în a promite sau a da, fie direct, fie prin intermediul unui terț, un avantaj de orice natură, unui funcționar, pentru sine sau pentru un terț, pentru ca acesta să îndeplinească sau să se abțină să îndeplinească, în mod contrar îndatoririlor sale oficiale, un act în conformitate cu funcția sa sau un act în legătură cu exercitarea funcției sale care aduce atingere sau este susceptibil să aducă atingere intereselor financiare ale Comunităților Europene.

6 JO 1996, C 313, p. 2, Ediție specială, 19/vol. 12, p. 61, denumit în continuare „Primul protocol la Convenția PIF”.

(2) Fiecare stat membru ia măsurile necesare pentru a se asigura că comportamentele menționate la alineatul (1) sunt incriminate ca fapte penale.”

c) Directiva 2012/13/UE

10. În conformitate cu articolul 1 din Directiva 2012/13/UE a Parlamentului European și a Consiliului din 22 mai 2012 privind dreptul la informare în cadrul procedurilor penale⁷, aceasta are ca obiect „[instituirea unor] norme privind dreptul la informare al persoanelor suspectate sau acuzate cu privire la drepturile lor în cadrul procedurilor penale și la acuzarea care le este adusă”.

11. Potrivit articolului 6 din această directivă:

„(1) Statele membre se asigură că persoanele suspectate sau acuzate primesc informații cu privire la fapta penală de a cărei comitere acestea sunt suspectate sau acuzate. Informațiile respective se furnizează cu promptitudine și cu detaliile necesare pentru a se putea garanta caracterul echitabil al procedurilor și exercitarea efectivă a dreptului la apărare.

[...]

(3) Statele membre se asigură că, cel târziu la prezentarea fondului acuzării în instanță, se oferă informații detaliate cu privire la acuzare, inclusiv natura și încadrarea juridică a infracțiunii, precum și forma de participare a persoanei acuzate.

(4) Statele membre se asigură că persoanele suspectate sau acuzate sunt informate cu promptitudine cu privire la orice modificare a informațiilor oferite în conformitate cu prezentul articol, acolo unde este necesar pentru a garanta caracterul echitabil al procedurilor.”

12. Articolul 7 din directiva menționată are următorul cuprins:

„(1) Atunci când o persoană este arestată și reținută în orice etapă a procesului penal, statele membre se asigură că documentele referitoare la cauza specifică, aflate în posesia autorităților competente și care sunt esențiale pentru a contesta în mod efectiv, în conformitate cu dreptul intern, legalitatea arestării sau reținerii, sunt puse la dispoziția persoanelor arestate sau a avocaților acestora.

(2) Statele membre se asigură că autoritățile competente acordă persoanelor suspectate sau învinuite sau avocaților acestora accesul cel puțin la toate mijloacele de probă aflate în posesia lor, indiferent dacă sunt în apărarea sau împotriva persoanelor suspectate sau acuzate, pentru a garanta caracterul echitabil al procedurilor și pentru a pregăti apărarea.

(3) Fără a aduce atingere alineatului (1), accesul la materialele menționate la alineatul (2) se acordă în timp util pentru a permite exercitarea efectivă a drepturilor în materie de apărare și cel târziu la prezentarea fondului acuzării în instanță. În cazul în care alte mijloace de probă intră în posesia autorităților competente, acestea acordă accesul la ele în timp util pentru a putea fi luate în considerare.

[...]”

⁷ JO 2012, L 142, p. 1.

d) Directiva 2013/48/UE

13. Articolul 1 din Directiva 2013/48/UE a Parlamentului European și a Consiliului din 22 octombrie 2013 privind dreptul de a avea acces la un avocat în cadrul procedurilor penale și al procedurilor privind mandatul european de arestare, precum și dreptul ca o persoană terță să fie informată în urma privării de libertate și dreptul de a comunica cu persoane terțe și cu autorități consulare în timpul privării de libertate⁸ prevede următoarele:

„Prezenta directivă stabilește norme minime privind drepturile persoanelor suspectate și acuzate în procedurile penale și ale persoanelor care fac obiectul procedurilor în temeiul Deciziei-cadru 2002/584/JAI [...] de a avea acces la un avocat și ca o persoană terță să fie informată cu privire la lipsirea de libertate și de a comunica cu persoane terțe și cu autorități consulare în timpul lipșirii de libertate.”

14. Potrivit articolului 3 alineatul (1) din această directivă:

„Statele membre se asigură că persoanele suspectate sau acuzate au dreptul de a avea acces la un avocat, astfel încât să li se permită persoanelor vizate să își exercite dreptul la apărare în mod practic și eficient.”

B – Procedura penală bulgară

15. În cadrul fazei preliminare, procurorul joacă un rol decisiv. Astfel, acesta conduce ancheta încredințată organelor de cercetare penală și decide singur cu privire la soluția care trebuie dată unei proceduri.

16. În ceea ce privește ancheta, potrivit articolului 234 din Nakazatelno-protsesualen kodeks (Codul de procedură penală, denumit în continuare „NPK”), procurorul dispune de două luni pentru a efectua cercetări, termen care poate fi prelungit o dată cu patru luni și poate fi de asemenea prelungit, în cazuri excepționale, de un număr nelimitat de ori, pentru o perioadă nelimitată, de către superiorul ierarhic al procurorului respectiv. Instanța de trimitere precizează, în această privință, că se recurge pe scară largă la această din urmă prelungire în cauze complexe, precum cea principală.

17. În conformitate cu articolele 219, 221 și 246 din NPK, atunci când au fost strânse suficiente probe împotriva persoanei suspectate de săvârșirea unei infracțiuni, organul de cercetare penală întocmește și semnează actul de acuzare. Acest act este un act scris care respectă condiții clar stabilite. El trebuie să cuprindă printre altele o expunere a principalelor fapte care constituie infracțiunea și calificarea juridică a acestor fapte. Acesta este momentul în care persoana suspectată de săvârșirea infracțiunii, precum și avocatul acesteia sunt informați cu privire la acuzare prin prezentarea actului menționat. Aceștia trebuie să ia cunoștință de conținutul actului de acuzare și să îl semneze. Apoi, inculpatul este interogat și poate fie să dea explicații, fie să păstreze tăcerea și, la fel ca avocatul său, poate de asemenea să formuleze cereri.

18. Comunicarea dosarului de cercetare penală este reglementată la articolele 226-230 din NPK. În acest scop, persoana urmărită și avocatul acesteia au, la cerere, acces la înscrisurile din dosar. În cazul în care sunt formulate cereri, procurorul se pronunță cu privire la soluționarea acestora.

⁸ JO 2013, L 294, p. 1.

19. Atunci când este prezentată cererea de comunicare a dosarului de cercetare penală, inculpatul și avocatul său sunt convocați cu cel puțin trei zile înainte de această comunicare. În cazul în care nu se prezintă în ziua convocării, fără a avea motive întemeiate, obligația de comunicare dispăre. În cadrul comunicării, persoana care conduce ancheta acordă un termen adecvat inculpatului și avocatului său pentru a lua cunoștință de toate înscrisurile din acest dosar.

20. După ce a fost efectuată comunicarea dosarului de cercetare penală și, dacă este cazul, după luarea deciziilor cu privire la cererile inculpatului și ale avocatului acestuia, cercetarea este finalizată.

21. Odată cu depunerea rechizitoriului procurorului începe o altă fază, și anume faza jurisdicțională. Rechizitoriul – care reprezintă, potrivit instanței de trimitere, „actul de acuzare detaliată final” – formulează acuzația completă în ceea ce privește faptele și calificarea lor juridică. Astfel, acesta este compus din două părți, una circumstanțială, în care figurează faptele, și una concluzivă, în care este menționată calificarea lor juridică. Rechizitoriul, care este transmis în copie ulterior inculpatului și avocatului acestuia, este prezentat instanței, care este obligată, în termen de 15 zile, să verifice dacă au fost săvârșite încălcări ale unor norme fundamentale de procedură.

22. În această privință, articolul 348 alineatul 3 punctul 1 din NPK prevede că o încălcare a unor norme de procedură are caracter fundamental atunci când aduce o atingere semnificativă unui drept procedural recunoscut de lege. Acest articol precizează că respectivul caracter „fundamental” al încălcării normelor de procedură săvârșite dispăre doar dacă a fost remediată încălcarea.

23. Conținutul rechizitoriului este supus unor condiții de formă stricte. Astfel, constituie încălcări fundamentale contradicțiile dintre rechizitoriu și ultimul act de acuzare adus la cunoștința inculpatului de către organul de cercetare penală. Constituie de asemenea o încălcare fundamentală aspectele contradictorii cuprinse chiar în rechizitoriu. Astfel, în cauza principală, s-a considerat că constituie o încălcare a unor norme fundamentale de procedură faptul că procurorul menționează în motivarea rechizitoriului său că cei doi inculpați din litigiul principal și-au exprimat nemulțumirea prin grimase față de suma de bani prea mică propusă drept mită, în timp ce în partea concluzivă a acestui rechizitoriu procurorul arată că inculpații respectivi și-au exprimat nemulțumirea verbal.

24. Pe de altă parte, lipsa comunicării acestui act de acuzare întocmit de organul de cercetare penală este considerată o încălcare a unor norme fundamentale de procedură; nu sunt importante, în această privință, motivele acestei necomunicări, chiar dacă ea rezultă, de exemplu, dintr-o voință deliberată a inculpaților de a o împiedica. Amintim că această comunicare trebuie efectuată obligatoriu de către organul de cercetare penală în mod direct inculpatului însuși și avocatului său, în persoană.

25. Instanța de trimitere precizează că, în absolut toate cauzele penale din Bulgaria, apărarea ia cunoștință de conținutul rechizitoriului și, în consecință, de fondul acuzării după depunerea acestuia la instanță, însă înainte de examinarea acuzației propriu-zise.

26. În paralel cu aceasta, articolele 368 și 369 din NPK prevăd că, în cazul în care faza preliminară nu este finalizată în termen de doi ani, inculpatul sau inculpații au dreptul de a formula o cerere adresată instanței prin care solicită acesteia să ordone procurorului să finalizeze procedura preliminară în termen de trei luni, prin încetare sau prin trimiterea în judecată. Procurorul dispune de 15 zile suplimentare pentru a întocmi rechizitoriul. În cazul în care acesta nu finalizează faza preliminară în termenul acordat, instanța preia cauza și dispune încetarea procesului penal.

27. În schimb, în cazul în care procurorul prezintă un rechizitoriu în fața instanței, aceasta îl examinează și verifică dacă procedura s-a desfășurat în mod legal. În cazul încălcării unor norme fundamentale de procedură, instanța restituie cauza procurorului, care dispune de un termen de o lună pentru a remedia aceste încălcări. În cazul în care procurorul nu trimite cauza în judecată în acest termen sau în cazul în care cauza este trimisă în judecată, însă instanța constată din nou încălcarea unor norme fundamentale de procedură, se dispune încetarea procesului penal.

28. Încetarea procesului penal este un act definitiv, care nu este supus unor căi de atac și a cărui legalitate nu poate fi verificată decât în cazuri excepționale. Ministerul Public pierde în acest caz orice drept de a urmări penal persoana suspectată de săvârșirea infracțiunii.

29. În ceea ce privește dreptul de acces la un avocat, articolul 91 alineatul 3 și articolul 92 din NPK prevăd că instanța trebuie să excludă avocatul unui inculpat care este sau a fost avocatul unui alt inculpat în cazul în care apărarea unuia dintre inculpați este contrară apărării celuilalt. Potrivit unei jurisprudențe bulgare constante, există interese contradictorii atunci când unul dintre inculpați furnizează explicații care constituie o dovadă împotriva unui alt inculpat care, la rândul său, nu furnizează nicio explicație. În acest caz, persoanele respective nu pot avea un avocat comun. Avocatul este, așadar, obligat să se retragă din proprie inițiativă și, dacă nu procedează astfel, procurorul sau instanța trebuie să îl excludă. În caz contrar, aceștia săvârșesc o încălcare a unor norme fundamentale de procedură, care au drept consecință anularea actului procurorului sau al instanței.

II – Situația de fapt din litigiul principal

30. Domnii Nikolay Kolev și Stefan Kostadinov (denumiți în continuare „inculpații din litigiul principal”) sunt acuzați că au participat, în perioada în care erau agenți vamali la Svilengrad (Bulgaria), la frontiera cu Turcia, la un grup infracțional organizat, între 1 aprilie 2011 și 2 mai 2012. Astfel, aceștia ar fi pretins șoferilor de vehicule utilitare, precum și șoferilor de automobile care traversau frontiera dinspre Turcia spre Bulgaria mită pentru a nu efectua controlul vamal și pentru a nu consemna în documentele oficiale eventualele nereguli constatate. La sfârșitul turei, inculpații din litigiul principal împărțeau sumele de bani astfel obținute.

31. Toate persoanele implicate în acest grup infracțional organizat, inclusiv inculpații din litigiul principal, au fost arestate în noaptea dintre 2 și 3 mai 2012. Imediat după percheziția efectuată la arestare, aceste persoane au fost acuzate de participare la un grup infracțional organizat și trei dintre ele, printre care unul dintre inculpații din litigiul principal, au fost acuzate de tănuirea sumelor de bani găsite atât la sediul profesional, cât și asupra uneia dintre aceste persoane.

32. În lunile februarie și martie 2013, au fost formulate capetele de acuzare împotriva celor opt persoane implicate în grupul infracțional organizat menționat și toate persoanele respective au fost informate cu privire la acestea. Mai precis, inculpații din litigiul principal, precum și reprezentanții lor au fost informați cu privire la aceste capete de acuzare, la probele strânse și la toate celelalte înregistrări din dosar la 21 martie 2013. Acuzația împotriva domnului Kolev a fost ulterior reformulată, iar el a fost informat cu privire la aceasta la 17 iulie 2013.

33. Patru dintre cele opt persoane implicate în grupul infracțional organizat au încheiat un acord cu Ministerul Public pentru a înceta urmărirea penală privind capătul de acuzare referitor la participarea la un grup infracțional organizat. Acest acord a fost prezentat de două ori în fața Spetsializiran nakazatelen sad (Tribunalul Penal Specializat) pentru a fi aprobat și de două ori acesta a respins cererea respectivă, pentru motivul că actele de acuzare nu fuseseră adoptate de organul competent și ca urmare a încălcării unor norme de procedură. Instanța a dispus apoi restituirea cauzei la procurorul competent pentru ca acesta să formuleze noi capete de acuzare.

34. La 7 noiembrie 2013, cauza a fost, așadar, încredințată parchetului specializat. Termenele acordate pentru urmărirea penală au fost prelungite în mai multe rânduri. Astfel, procurorul a efectuat acte din oficiu, precum trimiterea cauzei la serviciile de cercetare penală cu instrucțiuni sau cereri de prelungire a termenelor pentru cercetări și cereri de informații.

35. Inculpații din litigiul principal, apreciind că termenul acordat la articolul 368 alineatul 1 din NPK expirase, au inițiat o procedură în temeiul articolului 369 din NPK. Instanța a constatat că termenul de doi ani care începe să curgă la debutul fazei preliminare expirase efectiv și a restituit cauza procurorului, cu obligația de a finaliza în termen de trei luni, în conformitate cu articolul 369 din NPK, și de a comunica inculpaților din litigiul principal capetele de acuzare, precum și dosarul de cercetare penală. Acest termen a început să curgă la 29 octombrie 2014 și a expirat la 29 ianuarie 2015. La această dată ar fi trebuit finalizate, așadar, toate actele de cercetare, inclusiv formularea capetelor de acuzare și comunicarea lor inculpaților din litigiul principal. În continuare, procurorul a avut la dispoziție 15 zile pentru a întocmi rechizitoriul și pentru a-l depune la instanță.

36. A fost imposibil să se comunice inculpaților și avocaților acestora, în persoană, noile acte de acuzare întocmite în urma deciziei instanței. Astfel, domnul Kolev a primit la 13 ianuarie 2015 o convocare pentru a se prezenta la data de 19 ianuarie 2015. Avocatul său a indicat în aceeași zi, prin fax, că acesta nu se putea deplasa din motive de sănătate. Domnul Kolev a fost convocat din nou, telefonic, să se prezinte la data de 22 ianuarie 2015. Totuși, nici el, nici avocatul său nu s-au prezentat, acesta din urmă indicând că clientul său era în spital și că el însuși era reținut din motive profesionale. Domnul Kolev a fost convocat încă o dată să se prezinte la 27 și 28 ianuarie 2015, fără succes, avocatul său indicând că acesta era spitalizat. Aceștia au fost convocați iarăși să se prezinte la 29 ianuarie 2015, însă nu s-au prezentat, avocatului domnului Kolev invocând că avea obligații profesionale față de o altă cauză. Prin urmare, domnul Kolev nu a fost informat cu privire la capetele de acuzare formulate împotriva sa.

37. În sfârșit, în privința domnului Kostadinov, acesta nu a fost găsit la adresa indicată. Avocatul său a indicat că nu a fost în contact cu el. S-a decis, așadar, ca acesta să fie adus. Totuși, avocatul domnului Kostadinov a furnizat o adeverință medicală în care se preciza că acesta fusese spitalizat. Prin urmare, acesta nu a fost informat cu privire la capetele de acuzare formulate împotriva sa.

38. Faza preliminară a fost, așadar, finalizată în termenul stabilit de instanță, iar procurorul a întocmit un rechizitoriu.

39. Prin ordonanța din 20 februarie 2015, această instanță a apreciat că au fost săvârșite încălcări ale unor norme fundamentale de procedură pe parcursul fazei preliminare. Astfel, pe de o parte, existase o încălcare a unor norme fundamentale de procedură în măsura în care ultimul act de acuzare nu fusese comunicat inculpaților și avocaților acestora. Pe de altă parte, exista o contradicție între actul de acuzare și rechizitoriul în măsura în care, întrucât ultimul act de acuzare nu fusese comunicat inculpaților din litigiul principal, rechizitoriul nu putea include acest ultim act de acuzare. Ar fi trebuit să figureze în rechizitoriul numai actul de acuzare care fusese comunicat părților.

40. Pe de altă parte, instanța a apreciat că dificultățile întâmpinate în comunicarea noilor capete de acuzare domnilor Kolev și Kostadinov nu justificau încălcarea drepturilor procedurale ale acestora.

41. Această instanță a acordat, așadar, un termen de o lună procurorului pentru ca acesta să remedieze încălcările menționate, în caz contrar procesul penal împotriva inculpaților din litigiul principal urmând să înceteze. Prin urmare, cauza a fost restituită procurorului la 7 aprilie 2015, iar acest termen a expirat la 7 mai 2015.

42. Totuși, procurorul nu a putut comunica noile capete de acuzare și dosarul de cercetare penală inculpaților din litigiul principal și avocaților acestora, aceștia din urmă invocând printre altele motive medicale și profesionale pentru a refuza primirea notificării.

43. Prin ordonanța din 22 mai 2015, Spetsializiran nakazatelen sad (Tribunalul Penal Specializat) a constatat, așadar, că procurorul nu remediase încălcările normelor fundamentale de procedură și săvârșise unele noi, instanța apreciind că drepturile procedurale ale inculpaților din litigiul principal fuseseră încălcate și că nu fuseseră eliminate contradicțiile din rechizitoriul.

44. Deși instanța menționată a emis ipoteza că inculpații din litigiul principal, precum și avocații lor au abuzat de drepturile lor pentru a provoca expirarea termenelor, cu scopul de a determina încetarea procesului penal început împotriva lor, aceasta a constatat totuși că erau întrunite condițiile pentru încetarea procesului penal. Cu toate acestea, instanța a luat decizia de a nu dispune încetarea procesului penal, ci de a clasa cauza.

45. Procurorul, apreciind că nu a avut loc nicio încălcare a unor norme fundamentale de procedură, a formulat apel împotriva ordonanței din 22 mai 2015.

46. Prin ordonanța din 12 octombrie 2015, instanța de apel a trimis cauza spre rejudecare instanței de trimitere, și anume Spetsializiran nakazatelen sad (Tribunalul Penal Specializat), pentru motivul că aceasta din urmă ar fi trebuit să dispună încetarea procesului penal început împotriva inculpaților din litigiul principal, în conformitate cu articolele 368 și 369 din NPK.

47. În aceste condiții, instanța de trimitere a fost determinată să sesizeze Curtea, adresându-i întrebările preliminare prezentate la punctul următor.

III – Întrebările preliminare

48. În litigiul principal, Spetsializiran nakazatelen sad (Tribunalul Penal Specializat) a hotărât să suspende judecarea cauzei și să adreseze Curții următoarele întrebări preliminare:

- „1) O lege națională este compatibilă cu obligația statului membru de a prevedea urmărirea penală eficientă a infracțiunilor săvârșite de funcționari vamali, dacă această lege prevede încetarea procesului penal declanșat împotriva funcționarilor vamali pentru participarea la un grup infracțional organizat, în scopul comiterii unor infracțiuni de corupție în legătură cu serviciul (primirea de sume de bani pentru neefectuarea unui control vamal), precum și pentru luarea de mită și tănuirea sumelor de bani care au făcut obiectul luării de mită, fără ca instanța să fi examinat pe fond acuzațiile stabilite, atunci când: a) a expirat termenul de doi ani de la acuzare; b) inculpatul a introdus o cerere de terminare a procedurii de urmărire penală; c) instanța a acordat procurorului un termen de trei luni pentru terminarea procedurii de urmărire penală; d) în acest termen, procurorul a săvârșit «încălcare ale unor norme fundamentale de procedură» (mai precis necomunicarea, conform legii, a acuzației în formă completă, necomunicarea elementelor anchetei și un rechizitoriu contradictoriu); e) instanța a acordat procurorului un nou termen de o lună, pentru a remedia aceste «încălcare ale unor norme fundamentale de procedură»; f) procurorul nu a remediat aceste «încălcare ale unor norme fundamentale de procedură» în termenul acordat – iar săvârșirea acestor încălcări în primul termen de trei luni și neremedierea în ultimul termen de o lună sunt imputabile atât procurorului (care nu a îndepărtat aspectele contradictorii din rechizitoriu și nu a efectuat acte reale în termenele determinante), cât și apărării (care a încălcat obligația de a colabora la comunicarea acuzațiilor și de a permite accesul la dosarul de cercetare penală, invocând spitalizarea inculpaților, precum și alte obligații profesionale ale avocaților), și g) dreptul subiectiv al inculpaților la încetarea procesului penal a luat naștere din cauza neremedierii în termenele acordate a «încălcarilor unor norme fundamentale de procedură»?
- 2) În cazul unui răspuns negativ la [prima întrebare], în situația în care există posibilitatea de a remedia în mod efectiv această încălcare în cadrul fazei jurisdicționale, ce parte din dispozițiile naționale de mai sus ar trebui să lase neaplicată instanța de trimitere pentru a garanta aplicarea efectivă a dreptului Uniunii: a) încetarea procesului penal la expirarea termenului de o lună sau b) calificarea viciilor de mai sus drept «încălcare a unor norme fundamentale de procedură» sau c) protecția dreptului subiectiv născut, menționat în prima întrebare litera g)?

- a) Decizia de a nu aplica o dispoziție națională care prevede încetarea procesului penal trebuie supusă condiției ca:
- i) procurorului să i se dea un termen suplimentar pentru remedierea «încălțării unor norme fundamentale de procedură», care are aceeași durată cu termenul în care, având în vedere obstacolele din partea apărării, nu a putut să facă acest lucru din motive obiective,
 - ii) în situația menționată la punctul i), instanța să constate că aceste obstacole sunt rezultatul unui «abuz de drept» și
 - iii) în cazul unui răspuns negativ la a doua întrebare litera a) punctul i), instanța să constate că dreptul național oferă suficiente garanții pentru terminarea procedurii de urmărire penală într-un termen rezonabil?
- b) Decizia de a lăsa neaplicată calificarea națională a viciilor menționate anterior drept «încălțări ale unor norme fundamentale de procedură» este compatibilă cu dreptul Uniunii și, mai precis:
- i) Dreptul apărării la informare detaliată cu privire la acuzaare, prevăzut la articolul 6 alineatul (3) din Directiva 2012/13, este garantat suficient:
 - atunci când aceste informații sunt oferite după prezentarea efectivă a fondului acuzării în instanță, dar înainte de examinarea judiciară a acestuia, precum și atunci când anterior, înainte de prezentarea fondului acuzării în instanță, apărării i se oferă informații complete privind principalele elemente ale acuzației (se aplică inculpatului Hristov),
 - în cazul unui răspuns pozitiv la a doua întrebare litera b) punctul i) prima liniuță, atunci când aceste informații sunt oferite după prezentarea efectivă a fondului acuzării în instanță, dar înainte de examinarea judiciară a acestuia, și atunci când apărării i se comunică informații parțiale privind principalele elemente ale acuzației anterior, înainte ca fondul acuzării să fi fost prezentat în instanță, iar pentru faptul că aceste informații sunt numai parțiale se invocă obstacole ivite din partea apărării (se aplică inculpaților Kolev și Kostadinov) și
 - atunci când aceste informații sunt contradictorii în ceea ce privește formularea concretă prin care s-a pretins mita (se precizează că un alt inculpat a pretins mita în mod explicit și că, atunci când persoana supusă controlului vamal a oferit o sumă de bani prea mică, inculpatul Hristov și-a exprimat nemulțumirea prin rictus, iar apoi se precizează că inculpatul Hristov a solicitat verbal și concret suma de bani care a făcut obiectul mitei)?
 - ii) Dreptul apărării de a i se oferi acces la materialele cauzei «cel târziu la prezentarea fondului acuzării în instanță», prevăzut la articolul 7 alineatul (3) din Directiva 2012/13, este garantat suficient în cadrul procedurii principale atunci când, anterior, apărarea a avut acces la partea principală a dosarului și i s-a oferit posibilitatea de acces la materialele cauzei, dar nu a făcut uz de această posibilitate din cauza unor obstacole (boală, obligații profesionale) și a invocat dispozițiile naționale care prevăd citarea cu cel puțin trei zile înainte, în acest scop? După eliminarea obstacolelor, apărării trebuie să i se ofere în mod obligatoriu o ocazie suplimentară, cu respectarea unui termen de citare de minimum trei zile? Este obligatoriu să se verifice dacă obstacolele amintite au existat în mod obiectiv sau dacă acestea reprezintă un abuz de drept?

- iii) Condiția legală «cel târziu la prezentarea fondului acuzării în instanță» prevăzută la articolul 6 alineatul (3) și la articolul 7 alineatul (3) din Directiva 2012/13 are aceeași semnificație în aceste două dispoziții? Ce semnificație are această cerință: înainte de prezentarea efectivă a fondului acuzării în instanță sau cel târziu la prezentarea fondului acuzării în instanță sau după prezentarea fondului acuzării în instanță, dar înainte ca instanța să ia măsuri de examinare a fondului acuzării?
- iv) Cerința legală de a comunica apărării informațiile privind acuzarea și de a-i acorda acesteia acces la materialele cauzei, astfel încât să se poată garanta «caracterul echitabil al procedurilor și exercitarea efectivă a dreptului la apărare», potrivit articolului 6 alineatul (1) și articolului 7 alineatele (2) și (3) din Directiva 2012/13, are aceeași semnificație în ambele dispoziții? Această condiție este îndeplinită:
- atunci când, cu toate că informațiile detaliate cu privire la acuzare sunt comunicate apărării după prezentarea fondului acuzării în instanță, acest fapt se întâmplă înainte ca instanța să ia măsuri de examinare a fondului și se acordă un termen suficient pentru pregătirea apărării, iar anterior apărării i s-au comunicat informații incomplete și parțiale,
 - atunci când, cu toate că apărării i se acordă acces la toate materialele cauzei după prezentarea fondului acuzării în instanță, acest fapt se întâmplă înainte ca instanța să adopte măsuri de examinare a fondului și se acordă un termen suficient pentru pregătirea apărării, iar anterior apărării i s-a acordat acces la o mare parte din documentele de procedură și
 - atunci când instanța ia măsuri pentru a garanta apărării că toate declarațiile date de aceasta după luarea la cunoștință a fondului detaliat al acuzării și a tuturor materialelor cauzei au același efect pe care l-ar fi avut și dacă ar fi fost date în fața procurorului înainte de prezentarea fondului acuzării în instanță?
- v) «Caracterul echitabil al procedurilor» prevăzut la articolul 6 alineatele (1) și (4), precum și «exercitarea efectivă a dreptului la apărare», prevăzută la articolul 6 alineatul (1) din Directiva 2012/13 sunt garantate în cazul în care instanța decide deschiderea fazei jurisdicționale pe baza unui rechizitoriu final care conține aspecte contradictorii privind formularea prin care s-a pretins mita, însă, cu toate acestea, permite procurorului să remedieze aceste contradicții, iar părților interesate să invoce toate drepturile pe care le-ar avea în situația prezentării unui rechizitoriu care să nu conțină asemenea aspecte contradictorii?
- vi) Dreptul de a avea acces la un avocat, consacrat la articolul 3 alineatul (1) din Directiva 2013/48, este garantat suficient atunci când, în timpul urmăririi penale, avocatului i s-a acordat posibilitatea de a se prezenta pentru a i se comunica acuzația preliminară și pentru a avea acces complet la toate înscrisurile din dosar, dar acesta nu s-a prezentat din cauza unor obligații profesionale și invocând dispozițiile naționale care prevăd un termen de citare de minimum trei zile? Este obligatoriu ca după îndeplinirea acestor obligații să se acorde un nou termen de minimum trei zile? Trebuie să se examineze dacă motivul neprezentării este justificat sau dacă există un abuz de drept?
- vii) Încălcarea dreptului de a avea acces la un avocat, prevăzut la articolul 3 alineatul (1) din Directiva nr. 2013/48, în faza preliminară produce efecte în ceea ce privește posibilitatea persoanelor vizate de a-și exercita «dreptul la apărare în mod practic și eficient» atunci când, după prezentarea fondului acuzării în instanță, aceasta din urmă acordă acces integral la rechizitoriul final și detaliat, precum și la toate înscrisurile din dosar, iar apoi ia măsuri pentru a garanta avocatului că toate declarațiile pe care le-a dat înainte de luarea la

cunoștință a fondului detaliat al acuzării și a tuturor înscrisurilor din dosar vor produce același efect pe care l-ar fi produs în situația în care ar fi fost date în fața procurorului înainte de prezentarea fondului acuzării în instanță?

- c) Dreptul subiectiv la încetarea procesului penal, care a luat naștere în favoarea inculpatului (în condițiile prezentate mai sus), este compatibil cu dreptul Uniunii, în pofida faptului că există posibilitatea ca, prin măsuri luate în faza jurisdicțională, instanța să remedieze integral «încălcarea unor norme fundamentale de procedură» neremediată de procuror, astfel încât în cele din urmă situația juridică a inculpatului să fie identică cu situația în care s-ar fi aflat dacă încălcarea ar fi fost remediată în timp util?
- 3) Dispozițiile naționale mai favorabile referitoare la dreptul inculpatului la judecarea cauzei într-un termen rezonabil, la dreptul la informare, precum și cele referitoare la dreptul de a avea acces la un avocat pot fi aplicate atunci când, coroborate cu alte împrejurări (procedura descrisă la [prima întrebare]), acestea ar conduce la încetarea procesului penal?
- 4) Articolul 3 alineatul (1) din Directiva nr. 2013/48 trebuie interpretat în sensul că instanța națională poate dispune excluderea din faza jurisdicțională a unui avocat care a reprezentat doi inculpați, iar unul dintre aceștia a făcut declarații referitoare la fapte care aduc atingere intereselor celuilalt inculpat, care nu a făcut declarații?

În cazul unui răspuns afirmativ la această întrebare, instanța garantează dreptul de a avea acces la un avocat, prevăzut la articolul 3 alineatul (1) din directivă, în situația în care, după ce a admis participarea în cadrul fazei jurisdicționale a unui avocat care a reprezentat concomitent doi inculpați cu interese contrare, numește pentru fiecare dintre acești inculpați alți avocați din oficiu?”

IV – Analiza noastră

49. Înainte de a propune o reformulare a întrebărilor preliminare, dorim să prezentăm următoarele două observații.

50. În primul rând, pentru a elimina orice dubiu cu privire la aspectul dacă dreptul Uniunii se aplică în cauza principală, amintim că articolul 325 TFUE prevede că Uniunea și statele membre combat fraudă și orice altă activitate ilegală care aduce atingere intereselor financiare ale Uniunii⁹.

51. În această privință, articolul 1 alineatul (1) litera (b) prima liniuță din Convenția PIF prevede că constituie o astfel de fraudă, în materie de venituri, orice acțiune sau omisiune intenționată cu privire la folosirea sau prezentarea unor declarații sau documente false, inexacte sau incomplete, care au ca efect diminuarea ilegală a resurselor bugetului general al Comunităților Europene sau ale bugetelor gestionate de Comunitățile Europene sau în numele acestora. Potrivit articolului 1 alineatul (2) din această convenție, aceste comportamente trebuie sancționate, în dreptul intern, ca fapte penale.

52. Articolul 2 alineatul (1) din convenția menționată prevede că fiecare stat membru ia măsurile necesare pentru a se asigura că comportamentele menționate la articolul 1 din aceeași convenție, precum și complicitatea, instigarea sau tentativa la comportamentele menționate la articolul 1 alineatul (1) menționat se pedepsesc cu sancțiuni penale efective, proporționate și disuasive. Pe de altă parte, potrivit Primului protocol la Convenția PIF, corupția pasivă, precum și corupția activă¹⁰ trebuie de asemenea incriminate ca fapte penale în dreptul intern al fiecărui stat membru.

⁹ A se vedea Hotărârea din 8 septembrie 2015, Taricco și alții (C-105/14, EU:C:2015:555, punctul 37).

¹⁰ Pentru o definiție a acestor două noțiuni facem trimitere la punctele 8 și 9 din prezentele concluzii.

53. În speță, inculpații din litigiul principal sunt acuzați de săvârșirea unor infracțiuni din sfera corupției, prin faptul că au pretins mită șoferilor de tiruri, camioane și automobile care traversau frontiera exterioară a Uniunii, și anume dintre Bulgaria și Turcia, în schimbul neefectuării controlului vamal. În conformitate cu articolul 301 din NPK, această infracțiune se pedepsește cu șase ani de închisoare, precum și cu amendă de 5 000 de leva bulgărești (BGN) (aproximativ 2 500 de euro). Un astfel de comportament din partea inculpaților din litigiul principal este susceptibil să fi adus atingere intereselor financiare ale Uniunii, privând-o de o parte din resursele proprii. În consecință, nu există nicio îndoială cu privire la faptul că dreptul Uniunii se aplică în litigiul principal.

54. În al doilea rând, remarcăm că, prin ordonanța din 28 septembrie 2016, depusă la Curte la 25 octombrie 2016, instanța de trimitere a precizat că domnul Hristov, unul dintre inculpați, a decedat la 9 septembrie 2016, încetând astfel procesul penal început împotriva sa. Prin urmare, apreciem că întrebările care fac referire la situația domnului Hristov nu mai sunt pertinente pentru soluționarea litigiului principal.

A – Observații introductive

55. Instanța de trimitere adresează Curții aproximativ 20 de întrebări și subîntrebări care pot fi examinate, în opinia noastră, în două mari grupe de întrebări.

56. Astfel, prima întrebare a instanței de trimitere este legată în mod direct de desfășurarea procedurii penale, al cărei formalism excesiv ar putea fi, în opinia acesteia, contrar dreptului Uniunii. Astfel, instituirea procedurii prevăzute la articolele 368 și 369 din NPK coroborată cu formalismul strict al dreptului la informare cu privire la acuzare și la comunicarea înscrisurilor din dosar ar putea duce la încetarea procesului penal fără ca persoanele suspectate de a fi adus atingere intereselor financiare ale Uniunii să fie urmărite penal.

57. Acest ansamblu de întrebări ne determină, așadar, să examinăm, în primul rând, dacă dreptul Uniunii se opune unor dispoziții ale dreptului național precum articolele 368 și 369 din NPK, care, în cazul nerespectării unui termen prestabilit, impun instanței naționale să dispună încetarea procesului penal, chiar și în condițiile în care cauza întârzierii este reprezentată de obstrucționarea deliberată din partea persoanei urmărite. Dacă situația este aceasta, trebuie stabilite consecințele unei astfel de incompatibilități.

58. În al doilea rând, prin cea de a doua întrebare litera b), instanța de trimitere solicită să se stabilească în esență dacă articolul 6 alineatul (3) din Directiva 2012/13 se opune unei practici naționale precum cea din litigiul principal, care prevede transmiterea către persoana urmărită a informațiilor cu privire la acuzare după depunerea rechizitoriului la instanță, dar înainte ca aceasta să înceapă examinarea judiciară. Ea ridică de asemenea problema dacă articolul 7 alineatul (3) din această directivă se opune aceleiași practici naționale potrivit căreia rechizitoriul definitiv este transmis instanței competente chiar și în cazul în care apărarea, care a avut posibilitatea de a lua cunoștință de înscrisurile din dosar, nu a utilizat acest drept din cauza unor obstacole de ordin profesional sau din motive legate de sănătatea inculpatului.

59. Celălalt ansamblu de întrebări privește tocmai Directiva 2013/48. Instanța de trimitere solicită să se stabilească în esență dacă articolul 3 alineatul (1) din această directivă trebuie interpretat în sensul că se opune unei legislații naționale precum cea în discuție în litigiul principal, care prevede că instanța națională este obligată să excludă din faza jurisdicțională avocatul unui inculpat care este sau a fost avocatul unui alt inculpat în cazul în care apărarea unuia dintre inculpați este contrară apărării celuilalt. Dacă aceasta este situația, articolul 3 alineatul (1) din directiva menționată trebuie interpretat în sensul că dreptul de acces la un avocat este garantat în măsura în care această instanță numește alți avocați din oficiu pentru a-i reprezenta pe inculpații respectivi?

60. În analiza care urmează vom examina, așadar, în mod succesiv aceste întrebări.

B – Cu privire la întrebările preliminare

1. Cu privire la conformitatea procedurii penale prevăzute la articolele 368 și 369 din NPK cu dreptul Uniunii și la consecințele eventualei incompatibilități a acesteia

61. Prin intermediul primei și al celei de a treia întrebări, instanța de trimitere solicită să se stabilească, în realitate, dacă dreptul Uniunii trebuie interpretat în sensul că se opune unor dispoziții ale dreptului național precum articolele 368 și 369 din NPK, care, în cazul nerespectării unui termen prestabilit, impun instanței naționale să dispună încetarea procesului penal, chiar și în condițiile în care cauza întârzierii este reprezentată de obstrucționarea deliberată din partea persoanei urmărite.

62. Termenul prestabilit este definit ca „termenul pentru a acționa stabilit de lege al cărui curs, spre deosebire de prescripție, nu este susceptibil nici de suspendare, nici de întrerupere”¹¹.

63. Cazul procedural înaintat Curții corespunde exact acestei definiții. Situația de fapt din speță demonstrează existența unui risc sistematic de impunitate în ceea ce privește infracțiunile care aduc atingere intereselor financiare ale Uniunii.

64. Se pare, având în vedere diferitele explicații scrise sau orale furnizate Curții, că adoptarea de către Republica Bulgaria a acestei legislații este consecința unei voințe de a combate întârzierile procedurale care au determinat Curtea Europeană a Drepturilor Omului să condamne în mai multe rânduri acest stat membru pentru încălcarea termenului rezonabil¹².

65. Întrebarea care ne este adresată în prezenta cauză este inversă, și anume adoptarea unor termene prestabilite în împrejurările procedurale descrise de instanța de trimitere conduce la instituirea unui termen de soluționare în egală măsură nerezonabil, deoarece este prea scurt și nerealizabil, ducând la impunitate?

66. Astfel, încălcarea termenului rezonabil este invocată în mod tradițional în cadrul respectării dreptului la apărare în cazul unui termen nerezonabil pentru motivul că este prea lung. În speță, este vorba mai degrabă despre a o examina în cadrul unui termen nerezonabil prea scurt, care nu permite ca faptele săvârșite să fie sancționate cu pedeapsa aplicată în mod normal.

67. Astfel cum am arătat la punctele 50-53 din prezentele concluzii, ne aflăm în domeniul de aplicare al dreptului Uniunii, iar întrebarea adresată în speță privește, astfel, efectivitatea acestui drept și în mod deosebit a dreptului primar.

68. Prin urmare, se ridică în mod legitim problema dacă legislația națională în discuție este adaptată acestei obligații care decurge din tratate și care impune statelor membre să combată activitățile ilegale care aduc atingere intereselor financiare ale Uniunii prin măsuri disuasive și efective și să adopte, pentru a combate fraudă care aduce atingere acestor interese, aceleași măsuri precum cele pe care le adoptă pentru a combate fraudă care aduce atingere propriilor interese financiare¹³.

11 A se vedea Cornu, G., *Vocabulaire juridique*, Presses universitaires de France, Paris, 2011.

12 A se vedea printre altele Curtea Europeană a Drepturilor Omului, Hotărârea Dimitrov și Hamanov împotriva Bulgariei din 10 mai 2011 (CE:ECHR:2011:0510JUD004805906), precum și punctele 34.1 și 37 din cererea de decizie preliminară.

13 A se vedea articolul 325 TFUE și Hotărârea din 8 septembrie 2015, Taricco și alții (C-105/14, EU:C:2015:555, punctul 37).

69. În această perspectivă, Curtea trebuie să analizeze dreptul național în măsura în care, în situația cu care este sesizată, întrucât aceleași dispoziții se aplică atât în cadrul dreptului național, cât și în cel al dreptului Uniunii, principiul echivalenței este respectat pe deplin, iar ineficiența decurge din această echivalență.

70. Toate atingerile aduse intereselor financiare ale Uniunii constituie infracțiuni prin natura lor complexe și, așadar, dificil de dovedit. Deși împrejurările din cauza principală par a fi relativ simple, nu este mai puțin adevărat că ele pun în discuție mai mulți coautori sau complici, ceea ce constituie întotdeauna un element dificil, care necesită audieri multiple și confruntări.

71. În plus, ar fi de neînțeles ca cercetările să nu încerce să stabilească amploarea activității infracționale în ceea ce privește durata sa și folosul generat. Cercetarea unei spălări ulterioare a sumei deturnate pare de asemenea necesară, în măsura în care confiscarea bunurilor dobândite cu sumele provenite din infracțiune reprezintă, în general, singurul mijloc de atenuare a prejudiciului cauzat.

72. Într-o cauză de această natură, este dovedit că termenele impuse pentru cercetarea penală sunt în mod notoriu insuficiente. Astfel, termenul de bază este de două luni, cu posibilitate de prelungire, însă înăuntrul unui termen maxim de doi ani, termen limită.

73. Cum s-ar putea imagina în acest caz, de exemplu, că ar putea fi finalizată o cercetare într-o cauză de fraudă de tip carusel în materie de TVA care implică societăți paravan situate în mai multe țări, care necesită investigații tehnice, precum expertize contabile, și recurgera la măsuri internaționale de cooperare judiciară și polițienească?

74. Dacă la aceasta se adaugă faptul că reaua-credință evidentă a persoanelor urmărite și obstrucționarea din partea avocaților – pe care instanța de trimitere o descrie ca fiind deliberată – sunt suficiente pentru a bloca complet procedura și pentru a duce la stingerea acțiunii penale, considerăm că caracterul sistemic al neputinței constatate este suficient demonstrat, cu atât mai mult cu cât descrierea efectuată de instanța de trimitere cu privire la diferitele etape ale acestei proceduri demonstrează că nu există mijloace pentru a se sustrage acestor termene imperative, iar tentativa efectuată în acest sens de instanța menționată se finalizează rapid cu un eșec, sancționat de instanța de apel¹⁴.

75. Prin urmare, nu există altă soluție decât să se concluzioneze că este necesar ca instanța de trimitere să înlătore dispozițiile legislației naționale care duc la această situație, întrucât în speță nu poate fi efectuată o interpretare conformă, astfel cum însăși această instanță recunoaște.

76. De altfel, această soluție este impusă de un principiu general al dreptului Uniunii, și anume principiul proporționalității.

77. Ca principiu general al dreptului Uniunii, acesta își află în prezent expresia la articolul 5 alineatele (1) și (4) TUE, în redactarea rezultată din Tratatul de la Lisabona.

78. Articolul 5 alineatul (1) TUE îi atribuie acestuia, împreună cu principiul subsidiarității, rolul major constând în reglementarea exercitării competențelor Uniunii a căror delimitare este stabilită, în aplicarea aceleiași dispoziții, de principiul atribuirii.

79. Acțiunea Uniunii are loc, în limitele competențelor sale, doar în vederea realizării obiectivelor stabilite prin tratate.

¹⁴ A se vedea punctele 44 și 46 din prezentele concluzii.

80. Potrivit articolului 5 alineatul (4) TUE, această acțiune trebuie efectuată cu respectarea principiului proporționalității, care impune ca acțiunea menționată să nu depășească nici în conținut, nici în formă ceea ce este necesar pentru realizarea obiectivelor respective.

81. Totuși, principiul proporționalității nu are vocația de a diminua sau de a paraliza acțiunea Uniunii, chiar dacă este invocat cel mai adesea pentru a evita aplicarea unei norme sau a unui instrument al Uniunii despre care se consideră că aduce atingere dreptului național.

82. Acest principiu interzice, desigur, să se acționeze în mod exagerat în raport cu ceea ce este necesar pentru realizarea obiectivului atribuit de Uniune, însă nu poate împiedica efectuarea, în această limită, a tot ceea ce este necesar.

83. Astfel, de exemplu, considerentul (11) al Directivei 2014/41/UE a Parlamentului European și a Consiliului din 3 aprilie 2014 privind ordinul european de anchetă în materie penală¹⁵ recunoaște statului de executare posibilitatea de a înlocui măsura solicitată cu o altă măsură prevăzută de dreptul său național mai puțin intruzivă, cu condiția ca măsura națională respectivă să aibă aceeași eficacitate.

84. Considerăm că această comparație impune o altă observație, și anume că statele membre trebuie să asigure, pe tot teritoriul Uniunii în cadrul Regulamentului nr. 450/2008 și pe teritoriul statelor membre semnatare ale Convenției PIF, o combatere uniformă a actelor care aduc atingere intereselor financiare ale Uniunii.

85. Or, aceste texte – și în primul rând Regulamentul nr. 450/2008 – impun statelor membre vizate să prevadă sancțiuni penale proporționate, cu efect de descurajare și efective. Prin urmare, obligația de efectivitate nu ar putea fi îndeplinită dacă aplicarea acestor sancțiuni ar fi împiedicată în realitate de dispoziții procedurale.

86. Astfel cum s-a demonstrat anterior, este evident că dispoziția națională în discuție, ca urmare a caracterului său prestabilit, nu este adaptată obiectivului urmărit de textele de drept al Uniunii aplicabile. Așa cum, ca principiu general, principiul proporționalității justifică și, dacă este necesar, oferă un temei legal deciziei de a înlătura dispozițiile naționale în discuție¹⁶, acesta indică și cu ce să fie înlocuite.

87. Astfel, nu poate rezulta de aici o exagerare într-un alt sens. Principiul proporționalității, principiu general al dreptului recunoscut de Carta drepturilor fundamentale a Uniunii Europene, constituie de asemenea o libertate fundamentală care trebuie să se aplice, în speță, sub acest aspect complementar.

88. Instanța națională este ținută, astfel, de necesitatea de a respecta normele privind termenul rezonabil, care nu reprezintă, de altfel, decât una dintre numeroasele manifestări ale principiului proporționalității, însă de această dată în dimensiunea concretă a unei acțiuni procedurale.

¹⁵ JO 2014, L 130, p. 1.

¹⁶ Potrivit unei jurisprudențe constante a Curții, instanța de trimitere este obligată să lase neaplicate din oficiu dispozițiile naționale contrare dreptului Uniunii, fără a trebui să solicite sau să aștepte eliminarea prealabilă a acestora pe cale legislativă sau prin orice alt procedeu constituțional. A se vedea în acest sens Hotărârea din 8 septembrie 2015, Taricco și alții (C-105/14, EU:C:2015:555, punctul 49 și jurisprudența citată).

89. Caracterul rezonabil al termenului de soluționare trebuie apreciat în funcție de circumstanțele proprii fiecărei cauze, precum complexitatea litigiului și comportamentul părților¹⁷. Curtea Europeană a Drepturilor Omului a statuat de asemenea în mod repetat că „caracterul rezonabil al duratei unei proceduri penale se apreciază în funcție de circumstanțele cauzei și ținând seama de criteriile consacrate de jurisprudența sa, în special complexitatea cauzei, precum și comportamentul reclamantului și cel al autorităților competente”¹⁸.

90. Prin urmare, în lipsa unui termen prestabilit care rezultă din înlăturarea reglementării naționale contrare dreptului Uniunii, instanța națională trebuie să se asigure că faza preliminară a procedurii penale s-a desfășurat cu respectarea termenului rezonabil. După cum am văzut anterior, aceasta trebuie să efectueze o examinare a proporționalității ținând seama de circumstanțele proprii cauzei, precum complexitatea litigiului și comportamentul părților și al autorităților judiciare.

91. În această privință, referitor la complexitatea cauzei principale, trebuie luat în considerare, în opinia noastră, faptul că cercetarea penală privește opt inculpați, urmăriți pentru participarea la un grup infracțional organizat, iar faptele care constituie infracțiunea au durat cu puțin peste un an. Organele de cercetare penală trebuie, așadar, să poată beneficia de suficient timp pentru a strânge probele necesare, mărturiile sau orice alte elemente utile. Pe de altă parte, comportamentul inculpaților din litigiul principal poate constitui de asemenea un element care militează în favoarea unui termen suplimentar, în măsura în care nu există dubii că aceștia au contribuit în mod voluntar la imposibilitatea procurorului de a-și îndeplini obligațiile care îi revin în cadrul fazei preliminare a procedurii penale, în special comunicarea punerii sub acuzare și a dosarului de cercetare penală.

92. Vom adăuga că un termen excesiv de scurt pentru cercetarea penală riscă să aibă drept consecință axarea cercetării, înainte de toate, pe elementele incriminatorii în detrimentul a tot ceea ce ar putea constitui elemente dezincriminatorii sau de natură să pondereze, prin explicarea motivelor sau a comportamentelor, asprimea sancțiunii, evitând astfel ca pedeapsa să fie disproporționată față de infracțiune, astfel cum prevede articolul 49 alineatul (3) din Carta drepturilor fundamentale, care face referire la principiul proporționalității.

93. Având în vedere elementele care precedă, apreciem că articolul 325 TFUE, articolul 2 alineatul (1) din Convenția PIF, precum și articolul 2 alineatul (2) și articolul 3 alineatul (2) din Primul protocol la Convenția PIF trebuie interpretate în sensul că se opun unor dispoziții ale dreptului național precum articolele 368 și 369 din NPK, care, în cazul nerespectării unui termen prestabilit, impun instanței naționale să dispună încetarea procesului penal, chiar și în condițiile în care cauza întârzierii este reprezentată de obstrucționarea deliberată din partea persoanei urmărite. Revine instanței naționale sarcina de a asigura efectul deplin al dreptului Uniunii, lăsând, dacă este necesar, neaplicate dispozițiile dreptului național care au ca efect împiedicarea statului membru vizat să respecte obligațiile care îi sunt impuse prin dispozițiile menționate.

2. Cu privire la dreptul la informare cu privire la acuzare și la dreptul de acces la înscrisurile din dosar

94. În cadrul celei de a doua întrebări litera b), instanța de trimitere solicită Curții să stabilească în esență dacă articolul 6 alineatul (3) din Directiva 2012/13 se opune unei practici naționale precum cea din litigiul principal, care prevede ca persoanei urmărite să îi fie transmise informațiile cu privire la acuzare după depunerea rechizitoriului la instanță, dar înainte ca aceasta să înceapă examinarea judiciară. Ea ridică de asemenea problema dacă articolul 7 alineatul (3) din această directivă se opune

17 A se vedea Hotărârea din 16 iulie 2009, *Der Grüne Punkt – Duales System Deutschland/Comisia* (C-385/07 P, EU:C:2009:456, punctul 181).

18 A se vedea Curtea Europeană a Drepturilor Omului, Hotărârea *D.M.T. și D.K.I. împotriva Bulgariei* din 24 iulie 2012 (CE:ECHR:2012:0724JUD002947606, § 93).

aceleiași practici naționale potrivit căreia rechizitoriul definitiv este transmis instanței competente chiar și în cazul în care apărarea, care a avut posibilitatea de a lua cunoștință de înscrisurile din dosar, nu a utilizat acest drept din cauza unor obstacole de ordin profesional sau din motive legate de sănătatea inculpatului.

95. Răspunsul la această întrebare nu poate fi, în opinia noastră, decât negativ. Ce utilitate ar avea înlăturarea termenului prestabilit și acordarea unor termene suplimentare, chiar și foarte lungi, procurorului dacă nu ar exista posibilitatea de a se trece peste obstrucționarea din partea inculpaților?

96. În opinia noastră, practica evocată de instanța de trimitere a fost instituită, cel puțin parțial, tocmai pentru a înlătura această obstrucționare care ar împiedica sesizarea instanței, practică care trebuie validată, în special în ceea ce privește respectarea principiului efectivității.

97. În plus, considerăm că această practică garantează respectarea dreptului la apărare, astfel cum este prevăzut printre altele de Directiva 2012/13.

98. Articolul 6 alineatul (3) și articolul 7 alineatul (3) din această directivă nu indică momentul exact al procedurii în care aceste elemente, constituite de informarea cu privire la acuzare și de accesul la înscrisurile din dosar, trebuie comunicate persoanei suspectate de săvârșirea unei infracțiuni. Astfel, acestea se limitează la a indica că trebuie oferite informații detaliate cu privire la acuzare „cel târziu la prezentarea fondului acuzării în instanță” și, respectiv, că accesul la materialele din dosar „se acordă în timp util pentru a permite exercitarea efectivă a drepturilor în materie de apărare și cel târziu la prezentarea fondului acuzării în instanță”.

99. Actul de acuzare, la fel ca accesul la elementele dosarului, are drept scop să informeze în mod precis persoana suspectată cu privire la ceea ce i se reproșează și să îi permită să își pregătească și să își exercite efectiv apărarea, acestea fiind condiții ale unui proces echitabil¹⁹.

100. Trebuie precizat că versiunea în limba franceză a articolului 6 alineatul (3) din Directiva 2012/13 are, în opinia noastră, un înțeles echivoc. Astfel, în sens strict, momentul deliberării ar fi cel în care ar urma ca judecătorul să se pronunțe cu privire la temeinica acuzării. Această dispoziție trebuie, așadar, înțeleasă în sensul că impune comunicarea capetelor de acuzare, a încadrărilor reținute, a acuzațiilor și a materialului cel mai târziu la momentul în care dezbaterile încep în fața instanței. Această interpretare este de altfel susținută, în opinia noastră, de versiunile acestei directive în celelalte limbi²⁰.

101. Pentru a asigura aplicarea normelor procesului echitabil, este evident că comunicarea trebuie însoțită de acordarea unui termen suficient pentru să își poată pregăti în mod eficient apărarea, această cerință impunând, dacă este cazul, ca în acest scop să se dispună o retrimiteră a cauzei.

102. Astfel, de exemplu, în ceea ce privește comunicarea înscrisurilor din dosar, amintim că acestea din urmă permit în special persoanei urmărite și avocatului acesteia să formuleze cereri foarte specifice cu privire la probe sau să solicite o cercetare suplimentară. Accesul la aceste înscrisuri trebuie, așadar, să intervină într-un moment care să permită persoanei urmărite și avocatului acesteia să își pregătească în mod util și efectiv apărarea și, în orice caz, acest acces nu poate avea loc în cursul fazei deliberării. Dacă instanța constată că accesul a fost solicitat, însă, din motive independente de voința persoanei

¹⁹ A se vedea considerentele (27) și (28) ale Directivei 2012/13.

²⁰ De exemplu, în limba italiană această dispoziție are următorul cuprins: „Gli Stati membri garantiscono che, al più tardi al momento in cui il merito dell'accusa è sottoposto all'esame di un'autorità giudiziaria, siano fornite informazioni dettagliate sull'accusa, inclusa la natura e la qualificazione giuridica del reato, nonché la natura della partecipazione allo stesso dell'accusato”. În limba engleză, aceasta prevede: „Member States shall ensure that, at the latest on submission of the merits of the accusation to a court, detailed information is provided on the accusation, including the nature and legal classification of the criminal offence, as well as the nature of participation by the accused person”.

urmărite sau a avocatului său, aceștia din urmă nu au putut lua cunoștință de înscrisurile din dosar, considerăm că instanța trebuie să suspende, și în acest caz, procedura și să permită accesul respectiv, acordând suficient timp persoanei menționate și avocatului său pentru a lua cunoștință de acestea și pentru a formula, dacă este cazul, toate cererile pe care au dreptul să le formuleze.

103. În consecință, având în vedere elementele care precedă, considerăm că articolul 6 alineatul (3) din Directiva 2012/13 trebuie interpretat în sensul că nu se opune unei practici naționale care prevede transmiterea către persoana urmărită a informațiilor cu privire la acuzare după depunerea rechizitoriului la instanță, în măsura în care desfășurarea procedurii în cursul dezbaterilor permite persoanei urmărite să cunoască și să înțeleagă ceea ce i se reproșează și îi oferă o perioadă rezonabilă pentru a dezbate elementele reținute împotriva sa.

104. Pe de altă parte, apreciem că articolul 7 alineatul (3) din această directivă trebuie interpretat în sensul că nu se opune unei practici naționale care prevede că accesul la înscrisurile din dosar are loc, la cererea părților, în cursul fazei preliminare, înainte de întocmirea rechizitoriului definitiv. Acest răspuns este dictat de o simplă considerație de ordin practic. O altă soluție ar presupune ca dosarul să fie prezentat inculpatului sau avocatului său, cu riscurile de pierdere sau de distrugere care ar rezulta de aici. În plus, fiind vorba despre înscrisuri ale dosarului, acestea pot fi foarte voluminoase și, de exemplu în acest tip de infracțiune, pot include elemente de contabilitate.

105. Este important, în schimb, în această privință, ca instanța națională să se asigure că persoana urmărită sau avocatul acesteia pot avea un acces efectiv la aceste înscrisuri, pentru a putea pregăti în mod eficient apărarea acestei persoane.

3. Cu privire la dreptul de acces la un avocat

106. Prin cea de a patra întrebare, instanța de trimitere ridică în esență problema dacă articolul 3 alineatul (1) din Directiva 2013/48 trebuie interpretat în sensul că se opune unei legislații naționale precum cea în discuție în litigiul principal, care prevede că instanța națională este obligată să excludă din faza jurisdicțională avocatul unui inculpat care este sau a fost avocatul unui alt inculpat în cazul în care apărarea unuia dintre inculpați este contrară apărării celuilalt și care prevede că această instanță trebuie să numească alți avocați din oficiu pentru a-i reprezenta pe inculpații respectivi.

107. Trebuie arătat mai întâi că, în temeiul articolului 15 din această directivă, statele membre trebuiau să asigure intrarea în vigoare a actelor cu putere de lege și a actelor administrative necesare pentru a se conforma directivei menționate până la 27 noiembrie 2016. Prin urmare, la data faptelor din litigiul principal, acest termen nu expirase. Totuși, deși o normă de drept nu se aplică situațiilor juridice născute și definitiv dobândite sub imperiul legii vechi, ea se aplică efectelor viitoare ale acestora, precum și situațiilor juridice noi²¹. Pe de altă parte, Directiva 2013/48 nu cuprinde nicio dispoziție specifică care să stabilească în mod special condițiile aplicării sale în timp. Rezultă că această directivă este aplicabilă, în opinia noastră, situațiilor inculpaților din litigiul principal.

108. Amintim că articolul 3 alineatul (1) din directiva menționată prevede că „[s]tatele membre se asigură că persoanele suspectate sau acuzate au dreptul de a avea acces la un avocat, astfel încât să li se permită persoanelor vizate să își exercite dreptul la apărare în mod practic și eficient”. Dreptul de acces la un avocat este, așadar, un element primordial al dreptului la un proces echitabil²².

²¹ A se vedea Hotărârea din 7 noiembrie 2013, Gemeinde Altrip și alții (C-72/12, EU:C:2013:712, punctul 22).

²² A se vedea considerentul (12) al Directivei 2013/48.

109. Directiva 2013/48 urmărește, în realitate, doar să stabilească normele minime privind dreptul de acces la un avocat în procedurile penale²³. În măsura în care aceasta tace cu privire la posibilitatea unei instanțe de a exclude din procedura penală avocatul care apără clienți cu interese contrare în cadrul aceleiași cauze, dreptul fundamental al fiecăruia de a beneficia de o apărare a intereselor sale obiectivă și lipsită de concesiuni sau echivoc este pur și simplu cel care furnizează răspunsul în acest caz.

110. Din caracterul evident al acestui principiu reiese că, la limită, nu este necesară nici măcar exprimarea acestuia într-un text. În speță, considerăm că reglementarea națională care permite excluderea din procedura penală a avocatului care apără inculpați cu interese contrare în cadrul aceleiași cauze este aptă tocmai să garanteze acest drept, în măsura în care nu vedem cum același avocat ar putea apăra pe deplin și eficient doi inculpați cu interese divergente, cu atât mai mult cu cât, în speță, declarațiile unuia dintre inculpați îl acuză pe celălalt. În realitate, aceasta ar însemna ca unul dintre acuzați, dacă nu amândoi, să fie privat de dreptul fundamental de a fi asistat de un avocat și ca aceștia să fie privați de exercitarea dreptului lor la apărare în mod practic și eficient²⁴.

111. În ceea ce privește numirea din oficiu a unui avocat atunci când instanța exclude avocatul aflat în conflict de interese, apreciem că aceasta este de asemenea aptă să asigure dreptul de acces la un avocat, astfel cum a fost descris mai sus.

112. În schimb, instanța națională trebuie să se asigure că avocatul numit din oficiu poate dispune de suficient timp pentru a lua cunoștință de dosar și pentru a-și apăra clientul în mod eficient. În acest sens, instanța trebuie, dacă este necesar, să suspende procedura pentru ca avocatul numit din oficiu să poată, dacă este cazul, să solicite orice act de procedură – precum comunicarea dosarului de cercetare penală sau o expertiză –, cerere prevăzută în mod expres de dreptul național în scopul unei cât mai bune pregătiri a apărării clientului său.

113. Având în vedere ansamblul elementelor care precedă, considerăm că articolul 3 alineatul (1) din Directiva 2013/48 trebuie interpretat în sensul că nu se opune unei legislații naționale precum cea în discuție în litigiul principal, care prevede că instanța națională este obligată să excludă din faza jurisdicțională avocatul unui inculpat care este sau a fost avocatul unui alt inculpat în cazul în care apărarea unuia dintre inculpați este contrară apărării celuilalt și care prevede că această instanță trebuie să numească alți avocați din oficiu pentru a-i reprezenta pe inculpații respectivi.

V – Concluzie

114. Având în vedere ansamblul considerațiilor care precedă, propunem Curții să răspundă Spetsializiran nakazatelen sad (Tribunalul Penal Specializat, Bulgaria) după cum urmează:

„1) Articolul 325 TFUE, articolul 2 alineatul (1) din Convenția elaborată în temeiul articolului K.3 din Tratatul privind Uniunea Europeană privind protejarea intereselor financiare ale Comunităților Europene, semnată la Luxemburg la 26 iulie 1995, precum și articolul 2 alineatul (2) și articolul 3 alineatul (2) din Protocolul elaborat în temeiul articolului K.3 din Tratatul privind Uniunea Europeană la Convenția privind protejarea intereselor financiare ale Comunităților Europene trebuie interpretate în sensul că se opun unor dispoziții ale dreptului național precum articolele 368 și 369 din NPK, care, în cazul nerespectării unui termen prestabilit, impun instanței naționale să dispună încetarea procesului penal, chiar și în condițiile în care cauza întârzierii este reprezentată de obstrucționarea deliberată din partea persoanei urmărite. Revine instanței naționale sarcina de a asigura efectul deplin al dreptului Uniunii, lăsând, dacă este necesar, neaplicate dispozițiile dreptului național care au ca efect împiedicarea statului membru vizat să respecte obligațiile care îi sunt impuse prin dispozițiile menționate.

²³ A se vedea articolul 1 din această directivă.

²⁴ A se vedea articolul 3 alineatul (1) din Directiva 2013/48. A se vedea de asemenea articolul 1 din aceasta.

- 2) Articolul 6 alineatul (3) din Directiva 2012/13/UE a Parlamentului European și a Consiliului din 22 mai 2012 privind dreptul la informare în cadrul procedurilor penale trebuie interpretat în sensul că nu se opune unei practici naționale care prevede transmiterea către persoana urmărită a informațiilor cu privire la acuizare după depunerea rechizitoriului la instanță, în măsura în care desfășurarea procedurii în cursul dezbaterilor permite persoanei urmărite să cunoască și să înțeleagă ceea ce i se reproșează și îi oferă o perioadă rezonabilă pentru a dezbate elementele reținute împotriva sa.
- 3) Articolul 7 alineatul (3) din Directiva 2012/13 trebuie interpretat în sensul că nu se opune unei practici naționale care prevede că accesul la înscrisurile din dosar are loc, la cererea părților, în cursul fazei preliminare, înainte de întocmirea rechizitoriului definitiv. Este important, în schimb, în această privință, ca instanța națională să se asigure că persoana urmărită sau avocatul acesteia pot avea un acces efectiv la aceste materiale, pentru a putea pregăti în mod eficient apărarea acestei persoane.
- 4) Articolul 3 alineatul (1) din Directiva 2013/48/UE a Parlamentului European și a Consiliului din 22 octombrie 2013 privind dreptul de a avea acces la un avocat trebuie interpretat în sensul că nu se opune unei legislații naționale precum cea în discuție în litigiul principal, care prevede că instanța națională este obligată să excludă din faza jurisdicțională avocatul unui inculpat care este sau a fost avocatul unui alt inculpat în cazul în care apărarea unuia dintre inculpați este contrară apărării celuilalt și care prevede că această instanță trebuie să numească alți avocați din oficiu pentru a-i reprezenta pe inculpații respectivi.”